

Рецензії

ШЛЯХИ ПРАВОСЛАВ'Я НА БУКОВИНІ

[РЕЦ.]: ЧУЧКО М.К. «И ВЪЗЯТ БОГА НА ПОМОЩЬ»: СОЦІАЛЬНО-РЕЛІГІЙНИЙ ЧИННИК В ЖИТТІ ПРАВОСЛАВНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІВНІЧНИХ ВОЛОСТЕЙ МОЛДАВСЬКОГО ВОЄВОДСТВА ТА АВСТРІЙСЬКОЇ БУКОВИНИ (ЕПОХА ПІЗЬНОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА НОВОГО ЧАСУ). – ЧЕРНІВЦІ: КНИГИ – ХХІ, 2008. – 368 с.

Комплексне вивчення соціально-релігійних проблем відзначається неабиякою актуальністю, адже християнська релігійність була невід'ємною складовою повсякденних реалій аграрного суспільства у різних країнах Європи. Наочним прикладом подібних тенденцій може служити православне Молдавське воєводство, складовою якого була історична земля Буковина, котра згодом увійшла до складу імперії Габсбургів. Переважна більшість населення Буковини належало до Православної церкви і відзначалося глибокою релігійністю.

Дослідженню саме цієї проблеми присвячена монографія М.К.Чучка ««И възят Бога на помощь»: соціально-релігійний чинник в житті православного населення північних волостей Молдавського воєводства та австрійської Буковини (епоха пізнього середньовіччя та нового часу)». Тема, яка була обрана автором для вивчення, є практично не розробленою через певну маргіальність останньої, як у вітчизняній, так і зарубіжній історіографії. Більшість дослідників зосереджували головну увагу виключення на вивченні історії Православної церкви на Буковині або на церковному питанні в контексті українського чи румунського національних рухів у краї, тоді як соціально-релігійні аспекти духовного життя населення північних волостей Молдавського князівства та австрійської Буковини досліджувалися лише побіжно. Зважаючи на це, автор новаторське підійшов не тільки до визначення кола своїх наукових інтересів, але й здійснив спробу (до речі – вперше у вітчизняній історіографії) комплексного дослідження світу віри православного населення протягом другої половини XIV – початку XX ст. Вражає як емпірична широта матеріалу, так і його оригінальне узагальнення. Масштаб твору, що вийшов у М.К.Чучка, вдало вписується до всіх рівнів наукового продукту – від краєзнавчого ґрунтового опису локально-регіональних уявлень до сміливих обґрунтованих концепцій та гіпотез методологічного характеру.

Повністю анотувати дану монографію не входить до наших завдань. Спробуємо лише розкрити окремі тези, які роблять це дослідження вартим уваги та виводять його із суто буковинського контексту до загальних історичних сюжетів.

Структуроутворюючим авторським концептом виступають взаємини канонічного та побутового рівнів релігійно-обрядової практики, їх сприйняття та усвідомлення одразу у двох векторах (адміністративно-церковному та народному). І якщо раніше переважали роботи, що мали чіткий характер апологетики того чи іншого дискурсів, то до творчого доробку М.К.Чучка слід віднести наведення обох систем поглядів. В результаті чого маємо принципово новий підхід – гармонійне поєднання «як було» та «як мало бути», де простежуються шляхи та форми переходу плану-змісту (канону) до історичної реальності, а остання, у свою чергу, розцінюється як формоутворююча нового звичаю та його аксіологічних акцентів.

Така складна взаємодія світогляду та його реалізації вивчається у межах реконструкцій конкретно-історичного релігійного життя на «прикордонні». Рідна земля науковця була розділена за доби пізнього середньовіччя та у новий час між північними волостями Молдавського воєводства та австрійської Буковини (тепер – між Румунією та Україною). Така сталість, безумовно, вплинула на соціально-релігійні аспекти у житті мешканців означеної території на протязі двох історичних періодів – молдавського та австрійського. У цьому контексті, висунуті у монографічному дослідженні М.К.Чучка наукові дефініції мають як науково-пізнавальну, так і практичну значимість. Автор розгля-

нув цілий пласт проблем, окремі з яких мають в історіографії дискусійний характер. Зокрема, М.К.Чучко простежив особливості формування адміністративно-територіального та церковно-адміністративного устрою буковинського краю, проаналізував кількісні показники населення, з'ясував його етнічну та конфесійну структуру, а також характер міжконфесійних взаємин, вивчив питання взаємодії пастирів і пастви, духовенства та віруючих, православної Церкви і державної влади у середньовічній Молдові та імперії Габсбургів, охарактеризував персональний склад вищої православної церковної ієрархії Сучавської митрополії, Радівецького єпископства, Буковинської єпархії, Буковинсько-Далматинської митрополії.

Далі автор з'ясував канонічний статус і владні прерогативи православних владик, особливості їх повсякденного побуту, дослідив життя парафіяльного кліру, питання взаємин священників з паствою у парафіях, охарактеризував духовне життя і побут буковинських православних монастирів, розглянув особливості зовнішнього вигляду та одягу православних кліриків і ченців, як ознаки їхнього соціальної та конфесійної ідентичності, вивчив питання церковної суті таїнств і обрядовості життєвого циклу віруючої людини, проаналізував уявлення православних мешканців краю про час і календар свят, дослідив релігійну практику у краї, зокрема, локальні особливості церемонії відправлення літургії за часів молдавської та австрійської володарювання, вивчив проблему використання у Церкві старослов'янської, а також румунської та української мов, з'ясував значення молитви й церковного співу в релігійному житті буковинців, розглянув феномен народної побожності, зупинився на питаннях формування культу духовного патрона крайового – св. Іоана Сучавського та організації масових прощ до святих мощів, вивчив проблему боротьби православного духовенства з народними віруваннями, дослідив засадничі аспекти православного культового будівництва на Буковині та іконописні традиції краю.

Незважаючи на таку широту постановки проблеми, можна констатувати, що автору вдалося досягти поставленої мети, тобто виявити на основі суми фактів закономірності розвитку церковно-релігійного життя у краї та відтворити світ внутрішніх переживань православних мешканців північних волостей Молдавського воєводства й австрійської Буковини в контексті повсякденних реалій другої половини XIV – початку XX ст.

Досягненню поставленої мети сприяло і залучення автором широкого корпусу джерел та різнопланового кола літератури. Зокрема, М.К.Чучко використав у своїй монографії праці румунських, молдавських, українських, російських, австрійських, німецьких та французьких дослідників, а також значний обсяг джерельних матеріалів (архівних документів, нормативних актів, літописів, записок мандрівників, мемуарів, художньо-публіцистичних творів, преси, зображувальних матеріалів). Значна частина джерел залучається автором до наукового обігу вперше.

Загальні висновки монографічного дослідження логічні та виважені і резюмують низку нових та оригінальних концептуальних положень розроблених автором у основній частині праці. Так, зокрема, дослідник робить слушний висновок про те, що Православна церква краю, яка у Молдавському воєводстві посідала панівне становище, оскільки воєводи Молдавії намагалися наслідувати візантійську модель взаємин Церкви і влади, після залучення Буковини до складу католицької імперії Габсбургів була зведена до становища легальної, але другорядної, порівняно з панівним в Австрії римо-католицьким віросповіданням, релігійної організації. Її внутрішнє життя було унормовано австрійськими законами, а майно секуляризовано та віддане до релігійного фонду, яким розпоряджалася держава. Відзначаючи роль парафіяльного священика, автор стверджує, що він з давніх часів посідав одне з найвизначніших місць в соціальній структурі православної сільської громади на Буковині. Це було пов'язано не лише з його церковним, але й світським становищем, оскільки духівник супроводжував людину традиційного суспільства протягом всього її життя, здійснюючи церковні обряди та будучи радником у повсякденних реаліях. Далі дослідник робить висновок про те, що все життя православного населення Буковини у молдавський і австрійський періоди історії краю проходило в рамках ритуалів народної релігійності та церковних канонів і було просякнуте вірою в Божий промисел. Релігійна набожність місцевих жителів наочно проявлялася через відвідування церкви, відзначення церковних свят, дотримання моральних норм, молитву, молитовну жестикуляцію, церковний спів, вшанування мощів святих, церковне будівництво та пожертви на храми і монастирі. Автор зауважує, що у повсякденній практиці широкого віруючого загалу релігійність ґрунтувалася на принципах взаємного служіння.

Загалом, рецензована монографія є спробою комплексного вивчення світу віри у повсякденних життєвих реаліях православного населення північних волостей Молдавського воєводства та австрійської Буковини через призму його сприйняття тогочасним соціумом. З огляду на це, автор широко цитує на сторінках монографії записки, описи, щоденники та інші джерела сучасників, а також намагається поєднати позитивістську подієву описовість з антропологічним підходом до соціальної історії.

Окремо необхідно вказати на високу якість оформлення твору – працю супроводжують унікальні ілюстрації, більшість з яких дозволяють наочно уявити сюжети, що викладені у монографії. Окрім того, вони «відкривають» дослідницький інструментарій та археографічний пошук М.К.Чучко – презентують оригінальні дані з різних архівосховищ та бібліотек, в яких вдалося попрацювати науковцю.

Отже, привітаємо шановного Михайла Костянтиновича з виходом у світ його чергового фундаментального твору та побажаємо творчих успіхів на подальше: нових масштабних задумів та проєктів, археографічних знахідок та їх публікацій!

О. М. Дзиговський, О. А. Прігарін

**[РЕЦ.]: МІЛЬЧЕВ В.І. СОЦІАЛЬНА ІСТОРІЯ ЗАПОРОЗЬКОГО КОЗАЦТВА
КІНЦЯ XVII – XVIII СТОЛІТТЯ: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ. –
ЗАПОРІЖЖЯ: АА “ТАНДЕМ”, 2008. – 369 с.**

Чергове наукове дослідження (цього разу монографічне) запорізького історика Володимира Мільчева, яке побачило світ на початку нинішнього літа, присвячено вельми цікавій проблемі – дослідженню джерельної бази з соціальної історії запорозького козацтва XVIII століття. На перший погляд тематика дослідження здається цілком буденною – джерелознавство багатьма (навіть й професійними істориками) сприймається як царина сухих „високо наукових” студій із вельми не-презентабельною зовнішньою атрибуцією: нескінченні „препарування” вже й без того препарованих джерел, підгін їх під класифікаційні схеми й таке інше... „Козацька” складова теми, зазвичай, сприймається потенційними читачами більш жваво. Втім й тут не обійшлося без трафаретів. Чомусь вважається, що ще у другій половині XIX та в першій половині XX століть, за часів діяльності таких „метрів” дослідження історії запорозького козацтва, якими були А.Скальковський, Д.Яворницький, В.Голобуцький та О.Апанович, тему було практично „закрито”, й сказати щось принципово нове, зробити бодай маленьке, але ж власне відкриття, вже практично неможливо. Тож, беручи до рук книгу, ловив себе на думці – а чи вдасться цьому досліднику створити текст, який би, по-перше, дійсно, зміг повідати читачеві речі до того не знані (або ж малознані), а по-друге, попри свою джерелознавчу спрямованість, читався достатньо легко та цікаво більшістю аудиторії, а не тільки десятком-другим вузьких спеціалістів. Звісно ж, що відповідь могла прийти лише в процесі ретельного знайомства зі змістом. Пропоную власні міркування з приводу прочитаного.

Почнемо із того, яким чином автором було структуровано матеріал. Архітектоніка книги, в цілому, не несе будь-яких сюрпризів. Фактично, вона є класичною, тобто цілком виваженою та такою, що сповна відповідає меті, задекларованій дослідником: традиційні вступ, висновки, список використаних джерел та літератури, додатки; між ними п’яти розділів. Втім важко очікувати чогось іншого від наукової монографії, поява в світ якої, до того ж, як нам здалося, прямо передувала намірам автора розпрощатися зі статусом кандидата наук, та піднятися сходиною вище. Це цілком зрозуміло, а тому й не викликає жодних зауважень.

Так само „безсюрпризним” є й перший розділ монографії, в якому, дослідником було ретельно проаналізовано історіографічну традицію студіювання соціальної природи Запорозжя, визначено методологічні засади та загальні методи, на яких мала б ґрунтуватися реконструкція моделі соціального устрою січової громади в зазначений хронологічний період. Що привертає увагу, так це наторський підхід у виборі методологічного підґрунтя дослідження – автор більше воліє розглядати устрій січового соціуму (а відтак й сукупність актуалізованих джерел з проблематики) в контексті історії уявлень, мікроісторії, історії повсякденності, що вже саме по собі заслуговує на увагу.

Другий з розділів монографії її автор присвятив розглядові особливостей формування джерельної бази. Насамперед, ним було розглянуто місце запорозького козацтва в політиці та устрої найвпливовіших монархій, що діяли на історичній арені Центральної та Східної Європи наприкінці XVII та в XVIII столітті – Туреччини, Польщі, Австрії та Росії. Автором було висвітлено основні моменти історії запорозького козацтва впродовж досліджуваного періоду, особливості політичних та військових стосунків січової спільноти з урядами згаданих монархій, специфіку формування (й підтримання) традиційного соціального устрою Війська Запорозького Низового та постсічових козацьких військових об’єднань – чорноморців, буткалів та мальтизів. При цьому, автор, як то кажуть „мимохідь” розробляє кілька наукових сюжетів, які докорінно змінюють увагу читача на окремі аспекти запорозької історії. Монументальність же підтвердження кожного з подібних положень представницьким колом введених до наукового обігу джерел, фактично не залишає читачеві місця для сумнівів.

Заслугує на увагу й аналіз змін у корпусі писемних джерел, які відбулися впродовж XVIII століття, здійснений автором. Насамперед, з урахуванням модернізаційних процесів, які мали місце в